

DARIUSZ WOJTASZYN
Wrocław

AUSTRIA VERSUS NIEMCY

ANSCHLUßSPIEL JAKO AUSTRIACKIE MIEJSCE PAMIĘCI

Miejsca pamięci (*lieux de mémoire*) to „długotrwałe, konstytutywne punkty kryształizujące pamięć zbiorową i tożsamość całych pokoleń, stanowiące przy tym część społecznych, kulturowych i politycznych zwyczajów, które ulegają zmianie w zależności od różnic w ich postrzeganiu, przyswajaniu, używaniu i transponowaniu”¹. Mogą one mieć zarówno charakter materialny np. pomniki, budynki, dzieła sztuki, publikacje, jak i niematerialny np. postaci (również literackie, mityczne), pojęcia, wydarzenia. Ich immanentną cechą jest ładunek emocjonalny i znaczeniowy, tworzący swoisty kod, który – po każdorazowej interpretacji – odgrywa istotną rolę w kreowaniu lub umacnianiu tożsamości zbiorowych społeczeństw. Sport w XX w. stał się niezwykle istotnym elementem życia człowieka, przejmując pewne sfery percepcji zarezerwowane dotąd dla kultury. Czynne lub biernie uczestnictwo w spektaklu sportowym stało się sposobem życia, przeżywania emocji i kanalizowania określonych instynktów. Nie może zatem dziwić fakt, że ważne imprezy sportowe są także przedmiotem zainteresowania naukowców badających miejsca pamięci². W Europie dyscypliną sportową wyzwalającą wielkie emocje jest piłka nożna, a mecze często na długo pozostają w pamięci zarówno ich uczestników, jak i milionów kibiców śledzących je na stadionach i za pośrednictwem mediów. Mogą one dzięki temu stać się jednym z elementów, które służą kształtowaniu tożsamości i poczucia przynależności do określonej wspólnoty.

Ciekawym przykładem wydarzenia piłkarskiego jako miejsca pamięci jest spotkanie rozegrane w 1938 r. w Wiedniu pomiędzy reprezentacjami Austrii i Niemiec, tzw. *Anschluß-Spiel*. Spektakl sportowo-propagandowy odgrywał ważną rolę (zarówno przed rozpoczęciem, jak i po zakończeniu spotkania) w kształtowaniu świadomości społeczeństwa austriackiego. Wokół meczu narosło z biegiem lat wiele mitów.

¹ E. François, H. Schulze (red.), *Deutsche Erinnerungsorte*, t. I, München 2001, s. 17. Na temat miejsc pamięci zob. szerzej: P. Nora (red.), *Les lieux de mémoire*, Paris 1997; M. Csaky, *Das Gedächtnis der Städte. Kulturelle Verflechtungen - Wien und die urbanen Milieus in Zentraleuropa*, Wien-Köln-Weimar 2010; R. Traba, H. H. Hahn (red.), *Polsko-niemieckie miejsca pamięci*, t. 4: *Refleksje metodologiczne*, Warszawa 2013.

² Zob. np. D. Blecking, *Cud w Bernie 1954 & Wembley 1973. Niezapomniane mecze*, w: R. Traba, H. H. Hahn (red.), *Polsko-niemieckie miejsca pamięci*, t. 3: *Paralele*, Warszawa 2012, s. 397 nn.

Anschluß-Spiel stał się miejscem pamięci nie tylko sportu wiedeńskiego i austriackiego, lecz całej historii Austrii. Szczególnego znaczenia nabrał zwłaszcza po zakończeniu II wojny światowej, stając się symbolem austriackiego oporu społecznego. Słynny mecz piłkarski był jednym z elementów kreowania powojennej austriackiej tożsamości. Odwołania do spotkania z 1938 r. stanowiły ponadto jeden z ważniejszych argumentów kulturowego odgraniczania od Niemiec. Charakter meczu i jego znaczenie sprawiły, że nabrał on również symbolicznego znaczenia poza granicami Austrii i jest przywoływany jako sztandarowy przykład relacji dotyczących postaw antynazistowskich przejawiających się w sporcie³.

Celem niniejszych rozważań jest prezentacja wydarzeń związanych z meczem pomiędzy piłkarskimi reprezentacjami Austrii i Niemiec w 1938 r., przy uwzględnieniu specyficznych społecznych i politycznych uwarunkowań oraz wskazanie sposobów jego instrumentalizacji przez nazistowskie władze. Na tym tle ukazana zostanie swoista mitologizacja poszczególnych elementów widowiska sportowego prowadząca do uczynienia z niego austriackiego miejsca pamięci, wykorzystywanego do powojennego kreowania lokalnej tożsamości i odgraniczenia od Niemiec i Niemców. Ważnym zagadnieniem jest ponadto próba dekonstrukcji powstałych mitów i legend narosłych wokół tego spotkania.

„Narodowy socjalizm zawdzięczał swój sukces – obok zastosowaniu na szeroką skalę środków represyjnych – w dużej mierze mobilizacji i integracji obywateli poprzez estetyczną fascynację mas. (...) Ich widocznym i wyraźnym przejawem były mity germańskie i rewolucyjne wizje, narodowe pieśni i pomniki, symboliczne sztandary i płomienie, ale również nowe „świętynie i katedry” architektury”⁴.

Jednym z elementów oddziaływania na masy był też sport, a swoistymi „świętyniami” architektury nazistowskiej były powstające w latach 30. XX w. stadiony. Naziści bowiem stosunkowo szybko zdali sobie sprawę z roli sportu, starając się włączyć go w realizację swoich celów politycznych⁵. Szczególną wagę przykładano do propagandowej instrumentalizacji sportu, który – podobnie jak inne dziedziny kultury (nauka, muzyka, architektura, literatura, sztuka) – stał się czynnikiem zdobywania po-

³ Jest to widoczne np. w Polsce, zob. S. Szczepiek, *Moja historia futbolu*, t. I: *Świat*, Warszawa 2007, s. 51; A. Miklas, *Piłkarz, który upokorzył Hitlera. Czy dlatego zginął?*, <http://ciekawostkihistoryczne.pl/2015/06/02/piłkarz-ktory-upokorzył-hitlera-czy-dlatego-zginął/> [dostęp: 10.10.2015], a także w innych państwach, czego przejawem mogą być dostępne w serwisie internetowym *YouTube* filmy dokumentalne, np.: *Matthias Sindelar: Uma pequena biografia*, <https://www.youtube.com/watch?v=zf7XsdtQzQY> [dostęp: 10.10.2015]; *Matthias Sindelar, El Mozart del futbol*, https://www.youtube.com/watch?v=XRv9Hke_rIi [dostęp: 10.10.2015]; *Sindelar en Do Mayor*, <https://www.youtube.com/watch?v=PZUpQcwj-MU> [dostęp: 10.10.2015].

⁴ P. Reichel, *Der schöne Schein des Dritten Reiches. Faszination und Gewalt des Faschismus*, Frankfurt am Main 1993, s. 39-40.

⁵ Szerzej zob. np. H. J. Teichler, *Sport unter der Herrschaft der Ideologie. Sport im Nationalsozialismus*; H. J. Teichler (red.), *Körper, Kultur und Ideologie. Sport und Zeitgeist im 19. und 20. Jahrhundert*, Bodenheim 1997, s. 98 nn.; *idem*, *Internationale Sportpolitik im Dritten Reich*, Schorndorf 1991; H. Berntt, *Der Weg des Sports in die nationalsozialistische Diktatur. Die Entstehung des Deutschen (Nationalsozialistischen) Reichsbundes für Leibesübungen*, Schorndorf 1983.

parcia społecznego. Sukcesy na największych imprezach sportowych miały przynieść prestiż na arenie międzynarodowej, podważyć politykę i propagandę przeciwników politycznych, a także tworzyć specyficzne poczucie dumy i zadowolenia we własnym społeczeństwie. Stawały się dzięki temu narzędziem kształtowania pożądanego przez władze modelu patriotyzmu i tożsamości narodowej.

Egzemplifikacją takiego podejścia do sportu były igrzyska olimpijskie w Berlinie w 1936 r.⁶, które zostały wykorzystane propagandowo do pokazania światu potęgę III Rzeszy. Stały się także okazją do zademonstrowania przekonania o wyższości ideologii narodowosocjalistycznej i „rasy aryjskiej”. Sukces organizacyjny, okupiony olbrzymimi nakładami finansowymi, kreował wizerunek Niemiec pod rządami Hitlera jako kraju doskonale zorganizowanego i zarządzanego. Berlińskie igrzyska odbiły się szerokim echem na całym świecie, zrywając z ideą apolityczności ruchu olimpijskiego. Odtąd – jak podkreślają niektórzy badacze – „każdy udział w igrzyskach jest aktem politycznym, a wstrzymanie się od niego – aktem politycznym w jeszcze większym stopniu”⁷. Berlińskie igrzyska stały się dla funkcjonariuszy sportowych idealnym wzorcem inscenizacji masowych wydarzeń sportowych.

Te same metody instrumentalizacji sportu próbowano wykorzystywać w zdobywaniu wpływów i formowaniu nazistowskiej władzy w Austrii, po dokonaniu *Anschlußu* w marcu 1938 r. W tym wypadku jednak musiano zmierzyć się z materia, która w znacznie mniejszej mierze poddawała się zewnętrznemu kształtowaniu – najpopularniejszej dyscyplinie sportowej w Austrii – piłce nożnej. Balansujący pomiędzy duchem kolektywu i zespołowością a indywidualizmem poszczególnych zawodników futbol (podobnie, jak inne gry zespołowe), dodatkowo obciążony dużą rolą przypadku i chwilowej dyspozycji piłkarzy, nie w pełni nadawał się do realizacji założeń propagandowych nazistowskich władz⁸. Immanentne w rozgrywkach piłkarskich ryzyko porażki – na które, zwłaszcza w wypadku zmagania międzypaństwowych, bardzo alergicznie reagował Adolf Hitler⁹ – powodowało pewnego rodzaju niechęć do tej dyscypliny. Jednak ze względu na znaczenie piłki nożnej i jej popularność w społeczeństwie, próbowano regulować i wkomponować w politykę społeczną również tę sferę życia sportowego. Futbol stanowił bowiem jeden z elementów austriackiej, szczególnie wiedeńskiej kultury, ulubioną formę spędzania czasu wolnego, temat (przeważnie męskich) rozmów i dyskusji, charakterystyczną formę męskiego *habitusu*¹⁰. Jednocześnie austriacki/wiedeński sposób uczestnictwa

⁶ Szerzej zob. D. Hart-Davis, *Hitler's Games. The 1936 Olympics*, London 1986; G. Walters, *Igrzyska w Berlinie. Jak Hitler ukradł olimpijski sen*, Poznań 2008; H. Bennett, *Sportpolitik im Dritten Reich. Aus den Akten der Reichskanzlei*, Schorndorf 1971, s. 117 nn.

⁷ Za M. Józefczyk, *Upolitycznienie nowożytnych igrzysk olimpijskich w: A. Polus (red.), Sport w stosunkach międzynarodowych*, Toruń 2009, s. 51.

⁸ Zob. M. Marschik, *Vom Nutzen der Untersuchung. Der Wiener Fußball in der NS-Zeit: Zwischen Vereinnahmung und Resistenz*, Wien 1998, s. 58.

⁹ G. Friese, *Anspruch und Wirklichkeit des Sports im Dritten Reich. Studien zum System nationalsozialistischer Leibeserziehung*, Münster 1973, s. 12; U. Hesse, *Tor! Historia niemieckiej piłki nożnej*, Otwock 2014, s. 92 nn.

¹⁰ M. Marschik, *Vom Nutzen...*, s. 9 nn.

w wydarzeniach piłkarskich, ich status i postrzeganie różniły się znacząco od modelu występującego na terytorium Niemiec. Wiedeńska kultura piłkarska łączyła w sobie mieszanek różnych elementów kształtujących jego specyfikę: tradycję miejskiej bohemy połączoną z tradycją proletariackich przedmieść, a także wpływy czeskie, węgierskie i żydowskie¹¹. Sam futbol miał w Austrii, w przeciwieństwie do Niemiec, status sportu profesjonalnego.

Po dokonaniu *Anschlußu* bardzo szybko udało się podporządkować nazistowskiej władzy struktury i działaczy Austriackiego Związku Piłki Nożnej (*Österreichischer Fußball-Bund – ÖFB*)¹². Efektem tych działań była decyzja z 28 marca 1938 r. o samorozwiązaniu *ÖFB* jako odrębnej organizacji sportowej i jej włączeniu w struktury Niemieckiego Związku Piłki Nożnej (*Deutscher Fußball-Bund – DFB*), a także o wystąpieniu z międzynarodowego związku piłkarskiego *FIFA*. Konsekwencją była też reorganizacja rozgrywek ligowych¹³, co stworzyło dogodne przesłanki do realizacji założeń społeczno-politycznych tzw. polityki sportowej Rzeszy. Jej odbiorcą i grupą docelową były tysiące fascynujących się zmaganiem piłkarskimi Austriaków.

Jednym z pierwszych podjętych działań była organizacja meczu pomiędzy reprezentacją Niemiec i znikającą z piłkarskiej mapy Europy reprezentacją Austrii. Mecz stanowić miał element nazistowskiej propagandy, a także narzędzie werbowania sympatyków i zachętę do uczestnictwa w mającym się odbyć tydzień później referendum sankcjonującym włączenie Austrii do Rzeszy Niemieckiej¹⁴. Przed meczem ujednoczona prasa rozpowszechniała komentarze, w których pojawiała się niemal identyczna argumentacja. Pisano, że jest to wprawdzie ostatni mecz reprezentacji Austrii (która *de facto* już nie istnieje), lecz należy odczytywać to jako powód do radości i dumy, że odtąd, po „szczęśliwym powrocie do ojczyzny” – włączeniu do Rzeszy Niemieckiej – piłkarze austriaccy mają możliwość przyczynić się do „rozprzestrzeniania chwały” niemieckiego futbolu na świecie¹⁵. Podkreślano przy tym wyjątkowość tego spotkania, które „po szczęśliwym zjednoczeniu wszystkich Niemców już się nigdy nie

¹¹ R. Horak, W. Mederthaler, *Mehr als ein Spiel. Fußball und populäre Kulturen im Wien der Moderne*, Wien 1997, s. 113 nn.

¹² M. Marschik, *Vom Nutzen...*, s. 135 nn; idem, *Einige Überlegungen zum Wiener Fußball im Nationalsozialismus*, [w:] D. Forster, J. Rosenberg, G. Spitaler (red.), *Fußball unterm Hakenkreuz in der „Ostmark”*, Göttingen 2014, s. 37 n.

¹³ Utworzono wówczas system przypominający klasy rozgrywkowe funkcjonujące w Niemczech (*Gauliga* i *Kreisklassen*), zob. M. Marschik, *Vom Nutzen...*, s. 135 nn.

¹⁴ „Neues Wiener Tagblatt”, 2. 04. 1938, s. 6. O roli sportowych idoli w działaniach propagandowych zachęcających Austriaków do udziału i głosowaniu na „tak” w referendum świadczą liczne doniesienia prasowe, w których na ten temat wypowiedzieli się przedstawiciele różnych dyscyplin, zob. np. *Deutschösterreichs Fußballer werben für die Volksabstimmung*, „Fußball-Sonntag”, 3. 04. 1938, s. 3; *Österreichs Sportler im Dienste der Volksabstimmung*, „Fußball-Sonntag”, 10.04.1938, s. 8; *Wir und mit uns 600 000 deutsche Fußballer stimmen mit Ja!*, „Fußball-Sonntag”, 10.04.1938, s. 8-9; *Deutschösterreichs Fußballer sagen heute Ja!*, „Fußball-Sonntag”, 10.04.1938, s. 3.

¹⁵ Zob. np. *Zum letztenmal Fußballänderkampf Deutschland gegen Deutschösterreich*, „Das Kleine Blatt”, 3. 04. 1938, s. 23; *Deutschösterreichs Fußball vor seiner größten Aufgabe*, „Fußball-Sonntag”, 3. 04. 1938, s. 8.

powtórzy, ba nie może się już powtórzyć”¹⁶, dostrzegając w nim ponadto wyraz szacunku berlińskich władz wobec wiedeńczyków, którym zapewniono rozrywkę piłkarską na najwyższym światowym poziomie, a jednocześnie możliwość symbolicznego pożegnania reprezentacji Austrii¹⁷. Relacje na temat meczu na łamach austriackiej prasy okraszane były komunikatami wizualnymi – obrazami, rycinami, pozytywnymi karykaturami. Symbolika obrazów prasowych nawiązywała do usuwania barier, pojednania, braterstwa i przyjaźni, ukazywanych w postaci złamanych szlabanów granicznych, ściskających sobie ręce piłkarzy, wiwatujących i bratających się, radosnych młodych ludzi-kibiców oraz powiewających w tle sztandarów ze swastykami.

Jednocześnie w całym kraju odbyły się inne „mecze przyjaźni” pomiędzy reprezentacjami poszczególnych niemieckich i austriackich miast, w których rywalizowały ze sobą: Innsbruck-Berlin, Salzburg-Monachium, Linz-Drezno, Klagenfurt-Breslau (Wrocław). Nie miały one jednak takiego znaczenia propagandowego i nie przypisywano im tak wielkiej roli, jak spotkaniu w Wiedniu.

W związku z meczem pojawiły się problemy z przyjętą nomenklaturą, wprowadzając pewnego rodzaju zamieszanie semantyczne na łamy austriackiej prasy. Drużyna Niemiec określana była mianem *deutsche Reichsmannschaft* („niemiecka reprezentacja Rzeszy”), *deutsche Nationalmannschaft* („niemiecka reprezentacja narodowa”) lub po prostu *Deutschland* („Niemcy”), więcej problemów stwarzała natomiast nazwa formalnie już nieistniejącej austriackiej reprezentacji narodowej, na której określenie używano kilku różnych zwrotów: *Österreich* („Austria”), *Deutschösterreich* („Austro-Niemcy”), *deutsch-österreichische Mannschaft* („reprezentacja niemiecko-austriacka”), *Gaumannschaft* („reprezentacja dzielnicy/Gau”), *altösterreichische Landesmannschaft* („staro-austriacka reprezentacja krajowa”), *Gauelf* („jednostka z dzielnicy/Gau”), a nawet *Wiener Nationalmannschaft* („wiedeńska reprezentacja narodowa”)¹⁸.

Kolejny problem stanowiły barwy strojów, w jakich miała wystąpić drużyna Austrii. Obie reprezentacje grały bowiem tradycyjnie w biało-czarnych barwach. Zgodnie z przyjętymi przez nazistowską propagandę założeniami, po włączeniu Austrii do Rzeszy należało unikać w przestrzeni publicznej prezentacji kolorów czerwono-biało-czerwonych kojarzonych z austriacką tradycją i odrębnością państwową¹⁹. Mimo tego – prawdopodobnie na specjalne życzenie jednego z najlepszych austriackich piłkarzy, kapitana drużyny, Matthiasa Sindelara²⁰ – zespół wystąpił w czerwonych koszulkach, białych spodenkach i czerwonych getrach. Ubiór zawodników jedno-

¹⁶ *Die Jungen marschieren auf*, „Neues Wiener Tagblatt. Mittagaussgabe”, 31. 03. 1938, s. 5.

¹⁷ *Wir grüßen die deutschen Fußballbrüder!*, „Fußball-Sonntag”, 3. 04. 1938, s. 14.

¹⁸ Zob. D. Forster, G. Spitaler, „*Versöhnungsspiel*” am 3. April 1938, w: *Fußball unterm Hakenkreuz*..., s. 259, przyp. 3.

¹⁹ G. Botz, *Nationalsozialismus in Wien. Machtübernahme, Herrschaftssicherung, Radikalisierung 1938/39*, Wien 2008, s. 222.

²⁰ D. Bitzer, B. Wilting, *Stürmen für Deutschland. Die Geschichte des deutschen Fußballs von 1933 bis 1954*, Frankfurt am Main-New York 2003, s. 101; K. H. Schwind, *Geschichten aus einem Fußball-Jahrhundert*, Wien 1994, s. 113.

znacznie odczytywano zarówno wówczas, jak i po zakończeniu wojny, jako wyraz ich austriackiego patriotyzmu²¹.

Mecz pomiędzy reprezentacjami Niemiec i formalnie nieistniejącej Austrii odbył się 3 kwietnia 1938 r. o godzinie 16.10 na największym w kraju stadionie na wiedeńskim Praterze. Spotkanie cieszyło się dużym zainteresowaniem wiedeńczyków, gromadząc na trybunach około 60 000 widzów²². Zachowane w Austriackiej Bibliotece Narodowej zdjęcia²³ z tego wydarzenia pokazują, że stadion wypełniony był do ostatniego miejsca, a widzowie stali nawet w przejściach, na schodach i napierali na barierki oddzielające trybuny od placu gry. Warto zaznaczyć, że po raz pierwszy w historii wiedeńskiego futbolu wprowadzono specjalne zniżki przy zakupie biletów dla osób bezrobotnych²⁴. Celem takiego działania była konieczność – z propagandowego punktu widzenia – zapełnienia trybun, a jednocześnie próba dotarcia do jak najszerszej grupy odbiorców, również do osób dotąd wykluczonych, które jednak w perspektywie referendum, a szerzej – planowanych działań wojennych, stanowiły potencjalnych wyborców oraz rekrutów do nazistowskiej armii. Miała to też być prawdopodobnie symboliczna oznaka zmian i wprowadzenia nowej polityki społecznej.

Oprócz mieszkańców Wiednia stadion wypełniała duża grupa funkcjonariuszy NSDAP, a przede wszystkim zasiadający w odrębnych sektorach umundurowani żołnierze, reprezentujący SS oraz *Wehrmacht*²⁵. Na trybunach obecni byli ponadto prominentni nazistowscy politycy, z pełniącym przez krótki okres funkcję kanclerza Austrii Arthurem Seyß-Inquartem, przybyłym z Berlina ministrem sportu Rzeszy (*Reichssportführer*) Hansem von Tschammer und Ostenem oraz burmistrzem Wiednia Hermannem Neubacherem. Arbitrem wybrano znanego berlińskiego sędziego piłkarskiego z międzynarodowym doświadczeniem – Alfreda Birlema. Dopełnieniem propagandowego wydzwieńki spotkania był przemarsz przed trybunami dwóch piłkarzy gospodarzy – obrońcy Ottona Marischki i bramkarza Rudolfa Zöhrera, trzymających transparent ze słowami odnoszącymi się do referendum: „Sportowcy głosują na Tak!” (*Sportler stimmen Ja!*)²⁶. W trakcie odgrywania hymnów państwowych zarówno piłkarze obu drużyn, jak i publiczność unosili ręce w nazistowskim pozdrowieniu²⁷.

²¹ G. Urbanek, *Österreichs Deutschland-Komplex: Paradoxien in der österreichisch-deutschen Fußballmythologie*, Wien-Berlin 2012, s. 405; por. D. Forster, G. Spitaler, *Das „Versöhnungsspiel“*..., s. 256. Forster i Spitaler podkreślają jednocześnie, że w żaden sposób nie można zweryfikować tezy o roli Sindelara w wyborze kolorów strojów; zwracają przy tym uwagę, że barwy, w jakich wystąpiła drużyna austriacka pojawiły się już wcześniej w jej meczu na Stamford Bridge w Londynie przeciwko Anglii w 1932 r.

²² *Verbrüderungsfest im Stadion*, „Sport-Tagblatt”, 4. 04. 1938, s. 1.

²³ Zdjęcia z ÖNB-Bildarchiv zostały udostępnione autorowi przez austriackiego badacza historii sportu, dr. Georga Spitalera.

²⁴ „Fußball-Sonntag”, 3.04.1938, s. 12.

²⁵ M. Marschik, *Vom Nutzen...*, s. 98; W. Maderthaner, *Der „papierende“ Tänzer. Matthias Sindelar. ein Wiener Fußballmythos*, w: R. Horak, W. Reiter (red.), *Die Kanten des runden Leders. Beiträge zur europäischen Fußballkultur*, Wien 1991, s. 213.

²⁶ D. Forster, G. Spitaler, *Das „Versöhnungsspiel“*..., s. 253.

²⁷ Sprawozdanie świadka wydarzeń Günthera Doubeka, podaję za: D. Forster, G. Spitaler, *Das „Versöhnungsspiel“*..., s. 258.

Wydarzenie, anonsowane jako „mecz pojednania“ (*Versöhnungsspiel*) miało, wedle pojawiających się pogłosek, zakończyć się wynikiem remisowym, co wpisywałoby się w wytworzoną propagandową atmosferę²⁸. Takie założenie potwierdza przebieg pierwszej połowy, w trakcie której niewiele się działo, a ataki gospodarzy powstrzymywane były przez niemiecką defensywę²⁹. Piłkarze austriacy mieli rzekomo – według relacji świadków – celowo marnować korzystne sytuacje strzeleckie³⁰. Zachowane dokumenty i rozmowy przeprowadzone z austriackimi badaczami historii sportu nie pozwalają jednak na jednoznaczne potwierdzenie tej tezy; w archiwach brak jest dokumentów, które świadczyłyby o podjęciu odgórnego decyzji na temat rezultatu meczu. Austriacy naukowcy Georg Spitaler i David Forster, którzy przebadali pod tym kątem również archiwum *DFB*, wskazują wprawdzie na subtelne próby manipulacji: działacze niemieccy w przedmeczowych rozmowach z piłkarzami wskazywali na rangę meczu, sugerując unikanie ostrych zagrań i faulowania rywali. Spitaler i Forster przytaczają jednak w tym kontekście także opinię trenera niemieckiej kadry Seppa Herbergera, który złościł się z powodu takich założeń, gdyż ostra gra i wykorzystywanie przewagi fizycznej były – jego zdaniem – najlepszą metodą przeciwstawienia się technicznie grającym Austriakom. Z zapiszków Herbergera wynika, że był on zdeterminowany, by wygrać to spotkanie³¹. Warto przy tym odnotować, że w innych rozgrywanych tego dnia pojedynkach austriacko-niemieckich zwycięzcami okazali się reprezentanci poszczególnych niemieckich miast³².

W trakcie przerwy licznie zgromadzeni widzowie mieli okazję wysłuchać okolicznościowych przemówień oficjeli. Słowa powitania wygłosił burmistrz Wiednia, Hermann Neubacher, a tym, co najbardziej poruszyło publiczność, było wystąpienie ministra sportu Hansa von Tschammera und Ostena. Niezwykle znamieny i przyjęty z aplauzem był szczególnie fragment przemówienia, w którym minister odniósł się do treści artykułów zamieszczanych w zagranicznej prasie, według których połączenie Niemiec i Austrii stanowić miało „śmierć” austriackiej piłki, wraz z całą jej tradycją. *Reichssportführer* stwierdził m.in.:

²⁸ Zob. M. Marschik, *Vom Nutzen...*, s. 320; W. Maderthaler, *Der „papierende“ Tänzer...*, s. 213; G. Fischer, U. Lindner, *Stürmer für Hitler: Vom Zusammenspiel zwischen Fußball und Nationalsozialismus*, Göttingen 2002, s. 134. Jednocześnie pojawiły się opinie, według których drużyna austriacka miała ponieść porażkę, aby ukazać wyższość futbolu niemieckiego, por. J. Skocek, W. Weisgram, *Wunderteam Österreich. Scheiberln, wedeln, glücklich sein*, Wien, München, Zürich 1996, s. 8 nn.

²⁹ Zob. sprawozdania z meczu w: „Sport-Tagblatt”, 4. 04. 1938, s. 1-2 i „Völkischer Beobachter”, 4. 04. 1938, s. 10.

³⁰ W. Maderthaler, *Der „papierende“ Tänzer...*, s. 213.

³¹ Za D. Forster, G. Spitaler, *Das „Versöhnungsspiel“...*, s. 256 n. Inaczej publicysta Marco Mader, który – bez podawania źródła – w audycji telewizyjnej emitowanej w telewizji *n-tv* oraz artykule prasowym sugerując, że prezydent *DFB* Felix Linnemann dał piłkarzom do zrozumienia, że najlepszym z propagandowego punktu widzenia wynikiem byłby remis, por. M. Mader, <http://www.n-tv.de/sport/Provokation-unterm-Hakenkreuz-article274435.html> [dostęp: 23.10.2015].

³² Zob. wyniki meczów: Salzburg-Monachium 1:3; Klagenfurt-Wrocław (Breslau) 1:5; Innsbruck-Berlin 0:3; Linz-Drezno 3:6, podając za: Wien, *Wien nur Du allein... Deutschlands Städtemannschaften siegreich*, „Sport-Tagblatt”, 4. 04. 1938, s. 4.

„Oświadczam niniejszym, że jest to wielkie kłamstwo. Dalej oświadczam, że austriacki futbol nadal będzie żył – wspólnie z futbolem niemieckim. Wiedeński kunszt piłkarski i wiedeńska szkoła piłkarska są wyjątkowe w skali świata i byłibyśmy głupcami, gdybyśmy chcieli je zniszczyć. Wiedeńska piłka nożna będzie więc się nadal rozwijać, a wraz z nią ci przyjaciele, których widzimy tu dziś na boisku. Nawet nie myślę o tym, aby dyskryminować w jakiś sposób zawodowych piłkarzy. To co jest dobre i mocne, to co jest wartościowe i co przynosi sukcesy, zostanie zachowane w celu wzmocnienia naszego narodu”³³.

W ten sposób von Tschammer und Osten odniósł się bezpośrednio do obaw wyrażanych przez większą część wiedeńskich fanów futbolu, niepokojących się o przyszłość swojej ulubionej dyscypliny sportu, klubów piłkarskich, piłkarzy i reprezentacji narodowej³⁴. Nie odpowiedział wprawdzie jednoznacznie na pytanie o sposób dalszego funkcjonowania austriackiej piłki nożnej, dał jednak wyraźnie do zrozumienia, że nie zamierza radykalnie zmieniać struktury i zasad działania klubów, a ponadto chce wykorzystać austriackich wirtuozów futbolu do wzmocnienia reprezentacji Niemiec. Odpowiedź na nurtujące kibiców pytania oraz – przynajmniej werbalne – docenienie poziomu futbolu austriackiego musiały zostać przyjęte z wielką ulgą, gdyż słowom nazistowskiego polityka towarzyszył aplauz i burza braw na trybunach.

Nie wiadomo, czy przemówienie Hansa von Tschammera und Ostena miało jakiegokolwiek przełożenie na sytuację w austriackiej szatni, nie wiadomo nawet, czy piłkarze i trenerzy znali jego treść, pewne jest jednak, że po zmianie stron na boisku pojawiła się odmieniona drużyna gospodarzy. Piłkarze austriaccy zdecydowanie dominowali na boisku, czego efektem były bramki zdobyte przez Matthiasa Sindelara i Karla Sestę. Ostatecznie Austria pokonała Niemcy 2:0. Według świadectw przedstawianych przez kibiców i odnotowanych przez znawców austriackiego futbolu, zdobyciu bramek towarzyszyła demonstracyjnie eksponowana radość gospodarzy, zwłaszcza kapitana drużyny Sindelara³⁵. Po strzeleniu bramki miał on entuzjastycznie i ostentacyjnie cieszyć się przed trybuną honorową, natomiast po bramce Sesty miał skrócić w kierunku trybun zajmowanych przez nazistowskich dygnitarzy i celebrować przed nimi „taniec radości”.

³³ *Der Wiener Fußball wird weiterleben!*, „Fußball-Sonntag”, 10.04.1938, s. 2.

³⁴ Niebawem okazało się, że słowa H. von Tschammera und Ostena były jedynie kolejnym zabiegiem propagandowym – niecałe dwa miesiące później (31. 05. 1938) wszystkie zawodowe kontrakty austriackich piłkarzy zostały anulowane, a kluby żydowskie zlikwidowane, zob. D. Forster, G. Spitaler, „Judenfreier” Fußballsport in der „Ostmark”. *Die Verfolgung und Ermordung jüdischer Spieler und Funktionäre*, w: *Fußball unterm Hakenkreuz...*, s. 48 nn.. Represje dotknęły też klub Sindelara - Austrię Wiedeń, który został przemianowany na SC Ostmark Wiedeń, zob. D. Forster, *Opfer Österreich, Opfer Austria? Der FK Austria und die NS-Zeit*, w: *Fußball unterm Hakenkreuz...*, s. 106 nn.

³⁵ W. Maderthaler, *Der „papierende” Tänzer...*, s. 213; M. Marschik, *Vom Nutzen...*, s. 320; J. Skoczek, W. Weisgram, *Das Spiel ist das Ernste. Ein Jahrhundert Fußball in Österreich*, Wien 2004, s. 68; P. Pelinka, *Die Violetten. Persönliche Anmerkungen zu einem Wiener Fußballklub, der stets mehr war als nur ein Verein*, w: W. Maderthaler, A. Pfoster, R. Horak (red.), *Die Eleganz des runden Leders. Wiener Fußball 1920-1965*, Göttingen 2008, s. 89. Autentyczności tych relacji nie sposób zweryfikować – na zachowanym materiale filmowym z kroniki filmowej „Ostmark-Wochenschau”, który został autorowi udostępniony przez dr. G. Spitalera, nie zostało zarejestrowane zachowanie Sindelara po drugiej bramce, a w przypadku pierwszej widoczna jest jedynie pierwsza reakcja, tuż po zdobyciu bramki.

Zarówno ówczesnie, jak i po latach ostentacyjne okazywanie radości po zdobyciu obu goli było interpretowane jako działanie motywowane politycznie. Intencje polityczne przypisywano zwłaszcza zdobywcy pierwszej bramki i kapitanowi kadry – Matthiasowi Sindelarowi. Bardzo ciężko jest *ex post* zweryfikować motywy kierujące zachowaniem piłkarza, zwłaszcza przy braku odpowiedniego materiału archiwalnego. Niezależnie jednak od intencji, jego zachowanie oraz późniejsze wydarzenia uczyniły z niego jeden z symboli austriackiego protestu przeciwko nazistom. Po meczu ulubieniec wiedeńskiej publiczności nie stał się ulubieńcem trenera niemieckiej kadry – S. Herbergera, a kiedy już otrzymał powołanie, zrezygnował z niego tłumacząc się zaawansowanym wiekiem. Było to jednoznacznie odczytywane jako niechęć do reprezentowania nazistów na arenie międzynarodowej. Znacznie więcej spekulacji wywołała jego śmierć w niewyjaśnionych okolicznościach (w trakcie snu wraz z partnerką życiową, w wyniku zatrucia tlenkiem węgla wydobywającym się z nieszczęsnego piecyka), którą częściej niż nieszczęśliwy wypadek interpretowano jako samobójstwo (w wyniku depresji, na którą miał cierpieć po zakończeniu kariery i wkroczeniu Niemców do Wiednia), a nawet zabójstwo (zemsta i kara za upokorzenie nazistowskich władz)³⁶.

Śmierć Sindelara rozpoczęła proces jego mitologizacji jako symbolu oporu społecznego w Austrii³⁷. Po zakończeniu wojny, na jego cześć Friedrich Torberg napisał znany wiersz *Auf den Tod eines Fußballspielers*, powstało słuchowisko radiowe i sztuka teatralna, a najwybitniejsi wiedeńscy intelektualiści, artyści i dziennikarze wypowiadali bardzo pochlebne opinie³⁸. Cieniem na obrazie piłkarza – podającym w wątpliwość jego intencje - kładł się natomiast udział w akcji „aryzacji” austriackiej gospodarki, w wyniku której stał się właścicielem dobrze prosperującej kawiarni w Wiedniu³⁹. Co ciekawe, nawet naziści próbowali wykorzystać popularność Sindelara do własnych celów. Starano się stylizować go na „najbardziej znanego żołnierza wiedeńskiego sportu piłkarskiego”⁴⁰ i urządzono mu pogrzeb z honorami państwowymi.

Rozważenia wymaga w tym kontekście kwestia postawy wiedeńskiej publiczności i jej reakcji na zdobyte bramki i zachowanie piłkarzy. Z jednej strony możemy spotkać się z przeważającymi opiniami, według których kibice żywiłowo wspierali swoich ulubieńców i wręcz frenetycznie świętowali strzelone bramki, co wyrażało się w bu-

³⁶ Zob. np. T. Zenker, *Faschismus/Antifaschismus. Ausgewählte Texte*, Wien 2011, s. 125-126; S. Szczepek, *op. cit.*, s. 51; A. Miklasz, *Piłkarz, który upokorzył Hitlera. Czy dlatego zginął?*, <http://ciekawostkihistoryczne.pl/2015/06/02/pilkarz-ktory-upokorzyl-hitlera-czy-dlatego-zginal/> [dostęp: 27. 10. 2015]; *Wiener Fußballgeschichte – Matthias Sindelar, genannt der „Papierene“*, <https://www.wien.gv.at/kultur/archiv/geschichte/fussball/sindelar.html> [dostęp: 23.10.2015].

³⁷ Zob. M. Marschik, *Vom Nutzen...*, s. 320-321.

³⁸ Sztuka teatralna: W. Pellert, *Sindelar*, Wien 2006; słuchowisko: W. Pellert, *Sindelar. Ein Zeitstück* (reż. N. Scholz, *ÖRF Wien*, 1998); opinie przedstawicieli elit intelektualnych i kulturalnych Austrii zob. *Sindelar. er spielte Fußball wie kein Zweiter*, „Die Presse”, 22.01.2014, s. 6.

³⁹ D. Forster, *Cafe Sindelar revisited. Verlauf und Folgen der Sindelar-Debatte*, w: *Fußball unterm Hakenkreuz...*, s. 314 nn.

⁴⁰ Cyt. za: R. Horak, W. Maderthaner, *Mehr als ein Spiel...*, s. 148.

rzy oklasków i poruszającym krzyku z tysięcy gardeł. Mieli tym doprowadzić przybyłych z Berlina funkcjonariuszy *NSDAP* do irytacji i zdziwienia skalą fanatyzmu wiedeńskich miłośników piłki nożnej⁴¹. Z drugiej strony natomiast, znacznie rzadziej, pojawiają się sprawozdania uczestników meczu, które nie wskazują na jakiegokolwiek formy postaw antyniemieckich i prób demonstracji patriotyzmu austriackiego⁴². Według nich atmosfera na stadionie nie była zbyt dobra, co być może wynikało z faktu obecności dużej grupy osób przypadkowych, niezwiązanych z futbolem, skuszonych atrakcyjnymi cenami biletów. Widzowie mieli ponadto naśladować zachowanie sportowców i dygnitarzy nazistowskich, co przejawiało się w masowym wykonywaniu nazistowskiego pozdrowienia i odśpiewaniu hymnu niemieckiego. Według tych relacji za aplauz i atmosferę stadionową odpowiadali głównie obecni na trybunach żołnierze niemieccy, oklaskujący zarówno udane akcje gospodarzy, jak i gości. Dopiero z czasem wiedeńczycy mieli pójść w ich ślady i przyłączyć się do dopingiu. Z opiniami tego typu korespondują sprawozdania prasowe⁴³. Trzeba jednak pamiętać, że ich zadaniem w pierwszej kolejności nie było informowanie lecz realizowanie odgórnie narzuconej wizji ideologicznej i kreowanie rzeczywistości pod kątem przyjętej polityki informacyjnej.

Zastanawiająca jest w tym kontekście znacząca przewaga wyrażanych *ex post* relacji świadków – kibiców oglądających spotkanie na stadionie – dotycząca zachowania piłkarzy austriackich, zwłaszcza Sindelara, po zdobyciu bramek i reakcji na nie trybun. Być może mamy tu do czynienia ze specyfiką odbioru widowiska piłkarskiego przez zaangażowanych emocjonalnie kibiców, którego cechą jest m.in. selektywna interpretacja bodźców zmysłowych. Jak wykazały bowiem badania empiryczne⁴⁴, determinowane emocjami nastawienie widzów deformuje odbiór napływających informacji wizualnych. Poza blokadą sensoryczną, pojawia się niekiedy również odpowiednia interpretacja i modyfikacja informacji⁴⁵. Inną symptomatyczną cechą wywołaną przez wspólne oglądanie meczu na stadionie piłkarskim jest też konformizm⁴⁶. Presja otoczenia powoduje rezygnację z własnego zdania, prowadząc do wytworzenia jednolitej opinii grupowej.

Rozpatrując *Anschluss-Spiel* jako austriackie miejsce pamięci należy zwrócić uwagę na poszczególne warstwy formujące jego znaczenie i odbiór w dyskursie publicznym. Pierwsza z nich kształtowana była przez nazistowską maszynę propagandową. Mecz stać się miał symbolem pojednania i braterstwa pomiędzy Niemcami i Austria-

⁴¹ Zob. np. D. Bitzer, B. Wilting, *op. cit.*, s. 101; J. Skocek, W. Weisgram, *Das Spiel...*, s. 68; G. Fischer, U. Lindner, *op. cit.*, s. 139; *Österreich schlägt Deutschland*, <http://www.oepb.at/fussball/osterreich-schlaegt-deutschland-2.html> [dostęp: 27. 10. 2015].

⁴² Zob. np. sprawozdanie świadka wydarzeń Günthera Doubeka, podaję za: D. Forster, G. Spitaler, *Das „Versöhnungsspiel“...*, s. 258.

⁴³ Zob. „Völkischer Beobachter“, 4. 04. 1938, s. 10, a także zdjęcia zamieszczone w „Fußball-Sonntag“, nr 15, 10. 04. 1938, s. 14.

⁴⁴ Cz. Matuszewicz, *Widowisko sportowe. Analiza psychospołeczna*, Warszawa 1990, s. 48-49.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 49 nn.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 64-65.

kami, a jednocześnie wydarzeniem oddziałującym na bieżącą politykę, jako zachęta do udziału w referendum i wyraz poparcia społecznego dla przyłączenia Austrii do Rzeszy. Zastosowano w tym celu skuteczne zabiegi socjotechniczne, głównie zmasowaną propagandę medialną, wśród której prym wiodła prasa, radio, a nawet najnowsze techniki w postaci zapisu filmowego. Zdaniem samych twórców przeprowadzona akcja zakończyła się sukcesem: „Mecz stał się najlepszą reklamą wielkoniemieckiego zjednoczenia, a jednocześnie udało się w całości wypełnić stawiane przed nim zadania w ramach agitacji wyborczej”⁴⁷.

Oceniając z dłuższej perspektywy czasu zarówno samo wydarzenie na wiedeńskim stadionie, jak i całość działań realizowanych przez nazistowskie władze pod kątem instrumentalizacji austriackiego futbolu, stwierdzić można, że mimo znacznych nakładów, nigdy nie udało się sprowadzić piłki nożnej w Austrii, szczególnie w Wiedniu do znanej z Niemiec formuły politycznej i kulturowej „mitologizacji, dekoracji i inscenizacji”⁴⁸, która wywierała tak wielkie wrażenie na dużych grupach ówczesnego społeczeństwa. Mimo wielu prób, zabiegów propagandowych i znacznych nakładów nigdy nie stał się on elementem „upiękzonej rzeczywistości reżimu narodowosocjalistycznego”⁴⁹.

Anschluß-Spiel ponownie pojawił się w dyskursie publicznym po zakończeniu II wojny światowej. W wyniku działań wojennych i powojennych ustaleń wielkich mocarstw Austria i Wiedeń (wzorem Niemiec i Berlina) zostały podzielone na cztery strefy okupacyjne. Taka sytuacja spowodowała, że Austriacy stanęli przed wyzwaniem stworzenia odrębnego państwa europejskiego, zdecydowanie odcinającego się od „brunatnej” przeszłości⁵⁰. Poza działaniami *stricte* politycznymi, których celem było ukształtowanie odpowiedniej struktury i konstytucji neutralnego, demokratycznego państwa, ważne zadanie polegało na ukształtowaniu dogodnych przesłanek w sferze społecznej. Jednym z elementów tworzenia austriackiej tożsamości, pożądaną recepcji przeszłości, a jednocześnie uwolnienia społeczeństwa od upokorzenia i obaw, tworzących specyficzną traumę wojenną, było wykształcenie postawy stawiającej społeczeństwo austriackie w opozycji do Niemiec i Niemców, pomimo niezaprzeczalnych win wojennych, zaangażowania w nazizm, a także związków historycznych, kulturowej bliskości, posługiwania się tym samym językiem itp. Wykorzystywano w tym celu wydarzenia historyczne, głównie historię cesarstwa, prusko-austriacką rywalizację o hegemonię w Związku Niemieckim (*Deutscher Dualismus*), a także mechanizmy imagologiczne, głównie narastające przez stulecia stereotypy

⁴⁷ „Völkischer Beobachter”, 4.04.1938, s. 10.

⁴⁸ P. Reichel, *op. cit.*, s. 7.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Na temat tego procesu i mitu Austrii jako pierwszej ofiary nazizmu zob. szerzej M. Haidinger, G. Steinbach, *Unser Hitler. Die Österreicher und ihr Landsmann*, Wien 2009; S. Breuss, K. Liebhart, A. Pribesky, *Österreichische Nation, österreichisches Nationalbewußtsein und österreichische Identität*, w: B. Bailler-Galanda (red.), *Handbuch des österreichischen Rechtsextremismus*, Wien 1993; A. Romejko, *Przemiany austriackiej tożsamości narodowej*, w: E. Polak, J. Leska-Ślęzak (red.), *Procesy migracyjne w kontekście przemian kulturowo-cywilizacyjnych*, Pelplin 2007, s. 277-287.

i uprzedzenia, których egzemplifikacją było rozpowszechnienie pogardliwych zwrotów i pojęć stosowanych na określenie przedstawicieli drugiego narodu⁵¹.

Jednym z elementów kształtowania poczucia austriackiej odrębności, a jednocześnie negatywnego obrazu Niemiec i symbolicznego odcięcia się w sferze oddziałującej na szerokie kręgi społeczne był także sport⁵², głównie spotkanie obu reprezentacji z 1938 r. i jego bohater Matthias Sindelar. W powojennym dyskursie publicznym mecz pojawił się w całkowicie odmiennej interpretacji. Jego recepcja koncentrowała się na rezultacie spotkania i pewnej formie nadinterpretacji zachowań piłkarzy oraz widzów, które miały wpisać się w model oporu antynazistowskiego, stanowiąc – tak potrzebny w powojennej rzeczywistości – symbol braku podporządkowania Austriaków niemieckiej władzy. Matthias Marschik oceniając *Anschluß-Spiel* wskazał, że stanowił on wydarzenie przełomowe, stając się „początkiem oporu wiedeńczyków, a szczególnie wiedeńskich kibiców piłkarskich przeciwko nazistowskim władzom”⁵³. Mecz wkomponowany został w szerszy kompleks znaczeniowy, związany z austriacką szkołą piłkarską, której egzemplifikacją były sukcesy słynnego *Wunderteamu* – reprezentacji narodowej na początku lat 30. XX w. Austriacka kadra i wiedeńskie kluby piłkarskie miały stać się jednymi z pierwszych ofiar *Anschlußu*, będąc jednocześnie katalizatorem niezadowolenia w niektórych kręgach społecznych. Marschik interpretując zachowania kibiców, działaczy, trenerów bądź piłkarzy niezgodne z doktryną nazistowską, wskazał głównie postawy nonkonformistyczne lub obywatelskie nieposłuszeństwo, określając je mianem „małego oporu” (*der kleine Widerstand*)⁵⁴. Warto w tym kontekście podkreślić, że w warunkach państwa totalitarnego zachowania tego typu stwarzały jedną z niewielu możliwości wyrażenia własnych przekonań, niewpisujących się w oficjalnie przyjęte dogmaty, co pozwala na zaliczenie ich, według definicji Erica J. Hobsbawma, do form oporu społecznego, zwłaszcza jego „prymitywnych”, „archaicznych” odmian⁵⁵.

Decydujący wpływ na powojenną recepcję zarówno samego wydarzenia na wiedeńskim stadionie, jak i całego futbolu austriackiego w okresie nazistowskim miała książka publicysty, wydawcy i działacza sportowego, prześladowanego przez reżim narodowosocjalistyczny i zmuszonego do emigracji ze względu na żydowskie pochodzenie – Leo Schidrowitza⁵⁶. Publikacja ukazała się w 1951 r. w wydawnictwie

⁵¹ Zob. np. stosowane w języku potocznym w Austrii określenia *Piefke* oraz *Marmeladinger*, których korzenie sięgają okresu XIX-wiecznych wojen prusko-austriackich, H. Godeysen, *Piefke. Kulturgeschichte einer Beschimpfung*, Wien-Klosterneuburg 2010.

⁵² Na temat instrumentalizacji sportu w celu kształtowania odrębnej austriackiej tożsamości zob. M. Marschik, *Vom Idealismus zur Identität. Der Beitrag des Sportes zum Nationsbewußtsein in Österreich (1945-1950)*, Wien 1999.

⁵³ *Idem*, *Vom Nutzen...*, s. 320.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 330 nn.

⁵⁵ Zob. E. J. Hobsbawm, *Primitive Rebels. Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries*, Manchester 1959, s. 1 nn.; na temat definicji oporu społecznego zob. np. P. Hüttenberger, *Vorüberlegungen zum „Widerstandsbegriff“*, [w:] J. Kocka (red.), *Theorien in der Praxis des Historikers. Forschungsbeispiele und ihre Diskussion*, Göttingen 1977, s. 117 n.

⁵⁶ L. Schidrowitz, *Geschichte des Fußballsportes in Österreich*, Wien 1951.

Rudolfa Traunaua, z miejsca stając się „biblią” austriackiej piłki nożnej pierwszego pięćdziesięciolecia XX w. Warto zaznaczyć w tym kontekście, że Schidrowitz nie był naukowcem, nie wykorzystywał metodologii nauk historycznych, a jego książka nie jest opatrzona odnośnikami do źródeł, z których korzystał. Mimo to spotkała się z pozytywnym przyjęciem również w świecie naukowym, kreując wytyczne narracji z późniejszych opracowań⁵⁷. Szczególne znaczenie miała interpretacja okresu 1938-1945. Rok 1938, którego symbolem był *Anschluß-Spiel*, stanowiąc miał cezurę (*Finis Austriae*)⁵⁸ wyznaczającą rolę austriackiego futbolu jako pierwszej ofiary nazistowskiej agresji w Europie i kreującą mit ofiary.

Pomimo pojawiających się z czasem głosów krytycznych, wskazujących na przykłady mitologizacji tego wydarzenia sportowego⁵⁹, do dziś dominujący w dyskursie publicystycznym jest przekaz, według którego mecz z 1938 r. (oraz jego bohater Matthias Sindelar) interpretowany jest jako wyraz niezadowolenia społecznego i niepodporządkowania się wiedeńców nazistowskim władzom, przynajmniej w niektórych dziedzinach życia⁶⁰. Legenda *Anschluß-Spiel* i Matthiasa Sindelara znajduje również dzisiaj stałe miejsce w obiegu naukowym⁶¹.

Efektym ubocznym oddziaływania futbolowego miejsca pamięci jest wykreowanie w Austrii silnego w środowisku kibiców piłkarskich wyparcia wspólnej piłkarskiej przeszłości i jednoznacznego odcięcie się od reprezentacji Niemiec. Kibice piłkarscy w Austrii nie kibicują z reguły drużynie niemieckiej i prezentują niechęć w stosunku do niej⁶². Do rzadkości nie należy też ostantacyjne wyrażanie radości w przypadku niepowodzeń kadry niemieckich sąsiadów.

⁵⁷ M. Marschik, G. Spitaler, *Der vergessene Propagandist*, „Ballesterer”, nr 26, 2008, s. 32 nn.

⁵⁸ L. Schidrowitz, *op. cit.*, s. 238.

⁵⁹ Zob. G. Urbanek, *op. cit.*, s. 405 nn.; D. Forster, G. Spitaler, *Das „Versöhnungsspiel”*..., s. 256.

⁶⁰ Zob. np. wpis w popularnej *Wikipedii*: https://de.wikipedia.org/wiki/Matthias_Sindelar#Nationalsozialismus [dostęp: 23. 10. 2015]; a także: *Wiener Fußballgeschichte - Matthias Sindelar, genannt der „Papierene”*, <https://www.wien.gv.at/kultur/archiv/geschichte/fussball/sindelar.html> [dostęp: 23. 10. 2015]; film dokumentalny i artykuł: M. Mader, *Provokation unterm Hakenkreuz*, <http://www.n-tv.de/sport/Provokation-unterm-Hakenkreuz-article274435.html> [dostęp: 23. 10. 2015]; a także inne materiały zamieszczone na popularnych portalach internetowych: *Österreich schlägt Deutschland*, <http://www.oepb.at/fussball/osterreich-schlagt-deutschland-2.html> [dostęp: 3. 11. 2015].

⁶¹ W. Maderhaner, *Der „papierende” Tänzer*..., s. 213; W. Maderhaner, R. Horak, *Die Eleganz des runden Leders. Anmerkungen zur Wiener Schule*, w: *Die Eleganz des runden Leders*..., s. 32 nn., S. Adrian, K. Schächtele, *Immer wieder nimmer wieder. Vom Schicksal des österreichischen Fußballs*, Köln 2008, s. 77.

⁶² U. Mauch, *Danke Piefke*, w: *idem*, *Wien*, Berlin 2013, s. 343; E. Henckel, *Wenn der Piefke fremdelt, frozelt der Ösi*, „Die Welt”, 26. 04. 2014, s. 9; w rozmowie z autorem informację tę potwierdził także, wskazując liczne przykłady, prof. Rudolf Müllner z Instytutu Nauk o Sporcie Uniwersytetu Wiedeńskiego.

Dr hab. Dariusz Wojtaszyn, Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy'ego Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław (wojtaszyn@wbz.uni.wroc.pl)

Słowa kluczowe: sport, piłka nożna, miejsca pamięci (*lieux de memoire*), nazizm, tożsamość narodowa, Austria, Niemcy

Keywords: sport, football, sites of memory (*lieux de memoire*), Nazism, national identity, Austria, Germany

ABSTRACT

On April 3, 1938, roughly a month after the Anschluss (annexation of Austria by Nazi Germany) the Prater Stadium in Vienna hosted a football match between teams representing Austria and Germany. The Game, which ended with a 2-0 score to Austria, became an event that had a major role in shaping the national consciousness of the Austrian society. The aim of this article is to portray developments related to the above-mentioned sporting event considering its peculiar social and political conditions as well as to highlight the mechanism of instrumentalizing the match by the Nazi authorities. Against this backdrop, the author reveals how particular elements of the event were mythologized leading to its becoming a significant symbol of remembrance in Austria today. Therefore, special importance is attached in the text to the postwar interpretation of the match, which served as a tool to forge local identity and to culturally separate Austrians from Germans and Germany. Furthermore, the author of the article attempts to debunk the myths and legends that have built up around this particular sporting event.